

Beş Dəqiqə Və Əbədiyyət Elçin

7 avqust 1983-cü il. Bazar günü. Saat 20.10. Havanın dərəcəsi 37. Təyyarə limanı.

Həmin bazar günü şüşədən görünən aerodrom meydançası günün altında elə bil ki, kimsəsiz, izsiz-ləpirsiz beton səhra parçası idi və həmin beton səhra parçasına nəhəng təyyarə kölgəsi düşmüşdü; elə bil ki, təyyarə özü o beton səhra boşluğunda əriyib yox olmuşdu, görünmürdü, təkcə kölgəsi nəhəng bir ləkə olub beton səhraya hopmuşdu və Mərdan Dadaşlı nəhayət ki, gözünü həmin təyyarə kölgəsindən, beton səhra parçasındakı o nəhəng ləkədən çəkdi.

Mərdan Dadaşlının qırx yeddi yaşı var idi, elmlər doktoru, akademiyanın müxbir üzvü, elmi-tədqiqat institutunun müdiri idi və Mərdan Dadaşlının özünün özü ilə zarafatı var idi: hərdən təsadüfən güzgüdə, yaxud şüşədə öz əksini görəndə özü özündən soruşurdu:

—Nə var, nə yox?

Əslində bu sualda cavab da var idi, çünki Mərdan Dadaşlı bu sualı özünə elə verirdi ki, tonunda, istehzasında bir arxayınlıq, rahatlıq da var idi, yəni ki, hər şey əladır, amma bu dəfə şüşənin şəffaflığında özünü sezəndə həmin sualı verməyə, özü ilə zarafat etməyə macal tapmadı, çünki şüşədəki zəif əksi o nəhəng təyyarə kölgəsi içində itdi və həmin nəhəng təyyarə kölgəsi Mərdan Dadaşlının ürəyini sıxdı.

Nə üçün belə oldu? Gərək əksinə olaydı, çünki havanın bu cırhacırında o təyyarə kölgəsi, hesabla, sərinlikdən xəbər verməli idi, əlbəttə, belə olmalı idi, amma belə olmadı və Mərdan Dadaşlı o nəhəng kölgədə nəsə bir qeyri-təbiilik, sünilik hiss etdi, Mərdan Dadaşlıya elə gəldi ki, o kölgədə sərinlik yox, bir buz soyuğu var və bu buz soyuğu, dağ soyuğu, yaxud qış soyuğu deyil, meyxana soyuğudur.

Mərdan Dadaşlı indicə keçirdiyi bu ət ürpəşdirən hissə heyrat etdi, çünki indiyə qədər belə şeylər olmazdı; nədən idi bu, yavaş-yavaş qocalır, nədir?

Sövq-təbii təyyarənin biletini cibindən çıxarıb baxdı: birinci sıra, birinci yer idi və Mərdan Dadaşlının həmişəki ovqatı özünə qayıtdı: “birinci” sözündə xoş bir sehr var idi, bir arxayınçılıq, rahatlıq var idi.

Mərdan Dadaşlı yerə qoyduğu “diplomət” portfelini götürüb qapıya tərəf getdi. Təyyarəyə minik başlamışdı.

Sonra “TU-154” havaya qalxdı.

Sən birinci sırada, birinci yerdə oturmuşdun, illüminatordan baxırdın və təyyarə havaya qalxdıqca, yer səndən uzaqlaşdıqca, maşınlar, binalar kiçildikcə sən fikirləşdin ki, əslində bu məsafə sənin həyatının, taleyinin məsafəsidir, çünki cəmi iyirmi beş il bundan əvvəl—iyirmi beş il nədir ki?—bax, o aşağıda görünən adamlar kimi kiçik idin, harada işləyəcəyini, nə edəcəyini bilmirdin və bu gün, cəmi iyirmi beş ildən sonra—iyirmi beş il nədir ki?—bu təyyarə yüksəkliyindən o kimsəsiz və yazıq cavan oğlana baxırsan və gülümsəyirsən, çünki o cavan oğlanın təsəvvürünə belə gətirməyə cəsarət etmədiyi bir gələcək sənin üçün artıq keçmişdə qalmışdı və o təcrübəsiz, sadələvh cavandan fərqli olaraq, bu gün sən gələcəyi görürsən, daha doğrusu, gələcəyi necə görmək istəyirsənsə, bilirsən ki, elə də olacaq, çünki sənin gücün var, sənin aqlın və bacarığın var. Mən bilirəm, sən heç bir iclasda, heç bir məclisdə, hətta evdə, arvadınla söhbətdə belə, özündən deməmişən, özünü tərifləməmişən, amma özün həmişə özünlə fəxr etmişən və bunu özündən gizlətməmişən də, çünki heç kim bilməsə də sən özün yaxşı bilirsən ki, bu günə qədər, yəni 1983-cü ilin bu avqust gününə kimi, həyatda nə əldə etmişənsə, yalnız özün etmişən, heç kim sənə kömək eləməyib, bütün bu illər ərzində sən həmişə həyatla üzbəüz dayanmışən və bu üzbəüz mübarizədə sənin yeganə köməkçin, yeganə məsləhətçin sən özün olmusan.

İnsanlar gözdən itdi, sonra maşınlar görünmədi, sonra binalar yox oldu, torpaq yox oldu, sonra hər tərəfi süd ağılığında buludlar bürüdü, sonra o ağappaq buludlar da topa-topa aşağıda qaldı və sən yenə gülümsədin, çünki o ağappaq buludlar içində yenə həmin kimsəsiz cavan oğlanı gördün və evsiz-eşiksiz, işsiz, ailəsiz o oğlanın ürəyindəki nigaranlıq uzaq və xoş bir xatirə kimi sənin bütün sinirlərinə yayıldı.

Xatirələr yalnız hadisələrlə, yalnız insanlarla bağlı olmur, hisslərin də xatirəsi yadigar qalır və sən indi o uzaq və yaxın keçmişi yadına sala-sala həmin xatirələrdən bəlkə də ən əzizini, ən istisini yaşayırdın, elə bil ki, qışdır, qışın lap oğlan çağıdır, amma yaxşıca kürkün var, üşümürsən, hətta istidir sənə, ürəyin də rahatdır, amma birdən-birə yazın sonları yadına düşür və bütün içini bir yaz hərarəti bürüyür—o kimsəsiz cavanın gələcəklə bağlı və ümumiyyətlə, həyatla bağlı, ürəyini yeyən nigaranlıq hisslərini bu gün sən, bax eləcə xatırlayırdın və xatırladığın o hisslər indi eləcə bir yaz hərarəti, yaz ətri gətirirdi sənə. Əslində sən bu gün, göyün yeddinci qatında təyyarə ilə uçduğun bu dəqiqələrdə o uzaq və yaxın keçmişdə qalmış həmin cavan oğlanı öz oğlun kimi seviridin və onu gözlərinin qabağına gətirə-gətirə onun qarşısında bir ata kimi öyünürdün, qürur hissi keçirirdin. Əslində həmin bu dəqiqələrdə sənin üç oğlun var idi, ikisi indicə səni hava limanında yola salmışdı, ataları ilə fəxr edən, hamının barmaqla göstərdiyi bu güclü, yaraşıqlı və istedadlı oğlanlar, bir də ki, onların yaşadı olan, amma həmişəlik keçmişdə—uzaq və yaxın keçmişdə qalmış o sadələvh cavan oğlan, yəni iyirmi beş il bundan əvvəlki sən. Sən yetim

idin, atan müharibədə həlak olmuşdu, anan onun-bunun pal-paltarını, qab-qacağını yuyayuya səni bir qarnı ac, bir qarnı tox böyütmüşdü, rayondan gəlib Bakıda ancaq təqaüdlə dolana-dolana universiteti bitirmişdin və əlbəttə, sən o vaxt necə ağlına gətirə bilərdin ki, illər keçəcək, məşhur alim olacaqsan, kitabların dillərdən-dillərə tərcümə olunacaq, evin-əşiyin, gözəl arvadın, gözəl və ağıllı oğlanların olacaq və sənin tanımadığın adamlar küçədə səninlə salamlayıb arxanca bir-birlərinə: “—Bu filankəsdir!”—deyəcəklər.

O sūd kimi ağ topa-topa buludlar da aşağıda qaldı və görünməz oldu, illüminatorun şüşəsi əvvəli-axırı görünməyən mavi bir boşluğa büründü, sənişinlərdən kimisi mürgülədi, kimisi kitab, qəzet-jurnal oxumağa başladı, kimisi söhbət etdi, amma, sən həmin mavi boşluq içində, illüminatorun şüşəsində öz şəffaf əksini gördün və yenə də özün özünlə zarafat etdin: “—Nə var, nə yox?” Sən yenə də gülümsədin, sonra gözlərini o əvvəlsiz-axırsız mavi boşluqdan çəkib başını arxaya çevirdin və kresloların arasından sənişinlərə öləri bir nəzər saldın, həmişəki kimi, bir-iki tanış sifət gördün, salamlarını aldın, amma kim olduqlarını bilmədin, sonra gözün anasının yanında oturmuş beş-altı yaşlı bir qız uşağına sataşdı və sən o uşağın da üzünə gülümsədin. Təyyarədə balaca uşaq görmək həmişə səni sevindirirdi, çünki təyyarədə ki, beləcə balaca, məsum uşaqlar var idi, deməli uçuş uğurlu olacaqdı, necə ki, rahat havaya qalxmışdınız, eləcə də rahat yerə enəcəkdiniz. Əlbəttə, sən bilirdin ki, bu sevinc hissində bir sadələvhlük var, tale amansızdır və uşağa, cavana, qocaya baxmır, amma hər halda, bu amansızlıq içində uşaq məsumluğu, uşaq təmizliyi görmək həmişə sənin üçün xoş idi, səni sevindirirdi. Düzdür, bu uşaq təmizliyi, məsumluğu hərdən sənin ürəyinə bir qüssə, qəmginlik də gətirirdi, amma bu qüssə, qəmginlik çox yüngül olurdu, uçub gedirdi, elə bil ki, göyə çərpələng uçurmusan, birdən sap qırıldı, çərpələng də uçub getdi, gözdən itdi; o sapın qırılmasına, əlbəttə, hayıfılanırdın, amma sonra azadlığa çıxmış o çərpələngin idarə olunmayan, sərbəst uçuşu həmin təsadüfə yaddan çıxarırdı, daha doğrusu həmin təsadüfə bir ılıqlıq, səmimilik gətirirdi. Sən bəzən özün üçün də aydın olmayan həsrətəbənzər bir hiss keçirirdin, qucağında uşaq oynatmaq istəyirdin, evdə də hər gün balaca uşaq görmək istəyirdin. Bəzən evdə, iş otağında qapını bağlayıb yazı mizinin arxasına keçirdin, işləməyə başlayırdın, amma birdən-bir əlində tutduğun qələm dayanırdı və sən az qala cismani surətdə hiss edirdin ki, bir uşaq təbəssümü görmək istəyirsən, o uşaq təbəssümündə qızınmaq istəyirsən, hətta təəccüb səni bürüyürdü, çünki sənə elə gəlirdi ki, əslində o uşaq təbəssümündə gizlənmək istəyirsən.

Sən başını anasının qoluna söykəmiş o beş-altı yaşlı qız uşağına baxa-baxa fikirləşdin ki, eybi yox, bir-iki ildən sonra baba olacaqsan, nəvələr gələcək dünyaya və həmin nəvələrin təbəssümü sənin başının üstündən əskik olmayacaq. Əlbəttə, sən başa düşürdün ki, fikirlərini, hisslərini bir az ucuzlaşdırırsan, söhbət yalnız həqiqi mənada uşaqdan getmir, söhbət uşaq təbəssümünün təmizliyindən, saflığından, şəffaflığından gedir, amma sən bu cür, necə deyərlər, dərinə getməyi xoşlamırdın, getmirdin də.

Sən illüminatorun şüşəsinə boylanıb hər tərəfi bürümüş boşluğa baxdın və bu mavilik də yavaş-yavaş itirdi, boşluq tutqunlaşırdı, qaralırdı, gecə düşürdü və sən “diplomat”ı açdın, bugünkü qəzetləri çıxarıb təyyarənin işığında oxumağa başladın: Yuxarı Voltada dövlət

çevrilişi olmuşdu, kapitan Tomas Sankaranın başçılıq etdiyi “Milli İnqilab Şurası” hakimiyyəti ələ almışdı; F. Həbibin yerinə ABS prezidentinin Yaxın Şərqdə xüsusi nümayəndəsi vəzifəsinə təyin olunmuş R. Makfarleyn Beyrutda danışıqlar aparmağa başlamışdı; Lerik kəndinin Şəhərətuk adlı ərazisində on min ton həcmində üzüm qəbul edəcək yeni şərab zavodunun tikintisində başlanmışdı. Sən hərdən bir gözlərini qəzetdən ayırıb illüminatorun şüşəsindən çölə baxırdın, hava tamam qaralmışdı, heç nə görünmürdü və sən yenidən qəzetləri oxuyurdun. Birdən, qəflətən, tamam gözlənilmədən hər şey dəyişdi. Birdən təyyarəyə zülmət qaranlıq çökdü. Sən əvvəlcə heç nə başa düşmədin. Sən əvvəlcə bilmədin ki, nə olub. Sonra sənişinlərin küyünü eşitdin və sən başa düşdün ki, təyyarənin işıqları sönməyə başladı. Sən başa düşdün ki, nəyə olub, təyyarədə qəza var və sən bütün tükənlərin qabardın.

Saat 21.11. Hündürlük 10200 m. Sürət 870 km. Havanın dərəcəsi—51.

“Tu-154”ün təyyarəçi kabinəsi.

Ekipaj dörd nəfərdən ibarət idi: komandir, mühəndis, 2-ci təyyarəçi, şturman.

TƏYYARƏ MÜHƏNDİSİ: Generatorların üçü də dayandı, komandir!

KOMANDİR: Qazı azaldın. Təcili enirik.

ŞTURMAN: Sağa dönmək! Kursu 30 dərəcə artırmaq!..

2-ci TƏYYARƏÇİ: Bakı! Bakı! 85 510. Təyyarədə nasazlıq var. Təyyarədə nasazlıq var! Təcili enirik.

Birdən-birə sən qulaqların batdı, elə bil burnun da tutuldu, sən tənənfəs oldun və bütün dəhşəti ilə hiss etdin ki, daha boşluq içində uçursan, bir daş parçası kimi, sürətlə düşürsən, elə bil ki, sıldırım qayadan qopub uçuruma gedirsən və hər tərəf zülmət qaranlıqdır. Sən nə sənişinlərin səsinə eşidirsən, nə də stüardessanın dediklərini və bu qaranlıq içində elə bil ki, birdən-birə öz gözlərini gördün: gözlərin parıldayırdı, böyümüşdü, az qalırdı hədəqəsindən çıxsın və sən başa düşdün ki, hər şey bitdi, bir ucuz ölüm səni uçurumun dibinə aparırdı, sonra bir an, cəmi bircə an sən özün özünə heyərət etdin, çünki sən bu dərəcədə qorxaq olduğununu bilməzdin və bu kəşf səni sarsıtdı, sənə elə gəlirdi ki, birdən-birə bütün üçün qanadı, qıpqırmızı qanla doldu. Sən yerindən qalxmaq istədin, qışqırmaq istədin, amma nə səsin çıxdı, nə də yerindən tərpendin və birdən-birə atanın sifəti sən gözlərinin qarşısına gəlirdi. Atan çox cavandı, sən o uzaq keçmişdə qalmış cavanlığına oxşayırdı və əvvəllər sən onu yaxşı xatırlaya bilməzdin, amma indi sifətinin bütün cizgilərini gördün, sonra ananı gördün, sonra arvadını, oğlanlarını gördün, sonra müxtəlif simalar sürətlə gəlib gözlərinin qabağından keçdi, uşaq vaxtı eşitdiyən layları, bayatıları, nağılları xatırladın və bu dəm sən beynində elə bir sürət var idi ki, həmin sürət səni uçurumun dibinə apararı və sən indi tamamilə

beynindəki sürətin ixtiyarında idin. Sənin bütün sinirlərinə bir yalvarmaq ehtirası yaranmışdı, sən kiməsə, nəyəyə yalvarmaq istəyirdin, sən imdad istəyirdin, aman istəyirdin. Bir dəfə Süleyman peyğəmbərin yanına iki arvad gəldi və bu arvadlardan biri dedi: “—Ya peyğəmbər! Biz bir kişinin arvadıyıq, eyni vaxtda hərəməz oğlan doğmuşuq. Dünən gecə bu arvad yuxulu olub, öz uşağı altında qalib boğulub, sonra ölü uşağı gizlincə mənim yanıma qoyub, oğlumı götürüb. Balamı ondan alıb özümə qaytar.” İkinci arvad bu sözlərin hamısına böhtan dedi. Süleyman peyğəmbər göy gözlərini qıyıb arvadlara baxdı və elə bil ki, bu dəm Süleyman peyğəmbərin o qıyılmış göy gözlərini gördün və bu gözlərin baxışı sənin bütün içinə işlədi. Sonra peyğəmbər uşağı gətirdirdi və qılıncını həmin hirsə həmin uşağın başı üzərinə qaldırıb dedi: “—İndi uşağı tən yarı bölüb hərənizə bir tərəfini verəcəyəm. Onda məndən razı qalarsınız.” Birinci arvad özünü peyğəmbərin ayaqlarına atdı: “—Onu öldürmə!—dedi.—Ver bu arvada, kimə verirsən, ver, amma öldürmə!” İkinci arvad: “—Hökmün ədalətlidi, ya peyğəmbər!”—dedi və bundan sonra peyğəmbər uşağı əsl anasına—birinci arvada verdi. Sən də özünü, bax, beləcə ayaq altına atmaq istəyirdin, imdad istəyirdin, amma o arvad ədalət istəyirdi, ədalət umurdu və ədalət də qalib gəldi, bəs sən nə istəyirsən?

Saat 21.12. Hündürlük 9000 m. Sürət 870 km. Havanın dərəcəsi—44.

“Tu-154”-ün təyyarəçi kabinəsi.

Mühəndis generatorların mühafizəsi sistemini yoxlayır.

KOMANDİR: Bakı! Bakı! 85 510. 85 510. Elektrik şəbəkəsinin mühafizə avtomatları generatorları söndürüb.

Elektrik şəbəkəsinin mühafizə avtomatları generatorları söndürüb. Enməyi davam edirəm.

Sən birdən-birə bir çağa çığırtısı eşitdin və əvvəlcə elə bildin ki, həmin çağadır—arvadların Süleymanın yanına gətirdiyi çağa, sonra sənə elə gəldi ki, yox, bu çağa sənin nəvəndir, üç ildən, beş ildən sonra dünyaya gələcək nəvən, indidən səninçün ağlayır, amma sonra başa düşdün ki, yox, bu çağa başqa çağadır. Sənin qulaqlarına gələn bu çağa çığırtısında nəyə tanış bir səs var idi, sən o çağanı görmürdün, amma hiss edirdin ki, o çağa kiməsə oxşayır və sən burasını da hiss edirdin ki, o çağa çığırtısı indicə səni qoynuna alıb ürəyinin elə bir dərininə aparacaq ki, orada sənin üçün daha pis olacaq və ən yaxşısı budur ki, o çağanı tanımayan və beləcə hər şey qurtarsın. Sənə elə gəldi ki, indicə bir gurultu qopacaq, partlayış olacaq və sən rahatlanacaqsan, bundan sonra heç kimi görməyəcəksən və heç kimi eşitməyəcəksən. Qaranlıq içində səni bir daş parçası kimi uçuruma aparən bu sürət də daha əvvəlki kimi görünmədi, çünki sən indi canını o çağa çığırtısından qurtarmaq istəyirdin, çünki hiss edirdin, indicə tanıyacaqsan onu, indicə tanıyacaqsan və bu zaman o çağa çığırtısının müşayiəti ilə sən əlini taxta kimi qupquru sinəsinə vura-vura şivən qoparan o qarının səsini eşitdin:

Altı bədöv atlı,
Əli çərkəz qamçılı,
Arxası dağ dəstəli,
Çiyi zər tüfəngli,
Gümüş xəncərli
At bağı çatladan,
Düşmən bağı yaran,
Aslan ürəkli,
Şir biləkli,
Bənövşə bığlı,
Mina boylu,
Darvaza kürəkli,
Gen sinəli,
Gözü qızlar ovçusu,
Dili qızlar elçisi, oğlum, vay!..

O qarının taxta sinəsi gömgöy göyərək qançır olmuşdu və hər dəfə də quru, dəyənəkli əlini zərblə, yana-yana, göyərə-göyərə taxta sinəsinə vurduqca, qaxac barmaqlarının yeri o qançır içində ağappaq ağarırdı və sən, əlbəttə, heç vaxt ağlına gətirməzdin ki, o qarını beləcə yaddaşında saxlamısan, oğlunun cənazəsinin ardınca o qarının dəli kimi qışqıra-qışqıra dediyi sözlər beləcə beyninə hopub:

Gedən qara atlı, getmə
Yolun uzaqdı, getmə,
Ananın, bacının göz yaşı,
Sənə duzaqdı, getmə, oğlum, vay!..

O qarının dediyi və sənin çox aydın, dəqiq eşitdiyin bu sözlər bircə anın içində sənin dodaqlarını səyritdi, gözlərini yaşartdı, qəhər səni boğdu, çünki sənə elə gədi ki, öz anan dirilib, taxta sinəsi qançır-qançır olmuş o dəli qarın sənin anandır və bu sözləri səninçün deyir, amma bu lap bircə an çəkdi, çünki o çağa yenə də bərkdən qışqırırdı və bu dəfə sən həmin çağanı da, həmin qarını da tanıydın.

Saat 21.13. Hündürlük 7500 m. Sürət 800 km. Havanın dərəcəsi—34.

“Tu-154”-ün təyyarəçi kabinəsi.

MÜHƏNDİS: Komandir, enerji şəbəkəsinin mühafizə sistemini yoxlamaq lazımdır, icazə ver, gedim yoxlayım.

KOMANDİR: Get... Bakı! Bakı! 85 510. Enməyi davam edirəm. Enməyi davam edirəm.

Sən o uşağı heç vaxt göməmişdin, amma indi başa düşdün ki, bu çıxıran çağa odur, heç vaxt görmədiyin həmin uşaqdır, atası öləndən sonra anadan olmuş uşaqdır və dəli qarı da ölən oğlanın anası idi, sən o qarını görmüştün, dəfn mərasimində görmüştün. Sən gözlərini kip-kip qapadın, çünki taxta sinəsi qançır olmuş o qarını fikrinə gətirmək istəməirdin, amma ömründə cəmi bircə dəfə, özü də beş-on dəqiqəlik gördüyün o qarı sənənin kip örtülmüş gözlərinin qabağından getmədi və sənə elə gəldi ki, oğlunun dəfn mərasimində dərd əlindən dəli olmuş o qarı qaxac barmaqlarını indicə sənənin gözlərinin içinə soxacaq, sənənin sifətini, sinəni didib-didişdirəcək və sən o qaranlıq içində uçurumun içinə daha da tez düşmək istədin, sən istədin ki, təyyarəni indicə yerə çırpacaq o sürət daha da artsın və sən həmin qarının əlindən xilas olasan.

Təyyarə titrədi və sən elə bil nəyəsə ilişdin, kim isə səni tutub saxladı, sənənin ürəyində bir ümid yarandı, sən elə bildin ki, sən xilas oldun, kiminsə, nəyinsə sənə rəhmi gəldi, amma elə həmin andaca sən qorxdun ki, belə bir rəhmə layiq deyilsən, səni saxlayıb baxacaqlar və yenə də tullayacaqlar, atacaqlar və doğrudan da elə bil ki, səni uçuruma atdılar və sən dəhşətli sürətlə uçurumun dibinə doğru getdin. Bu uçurum nə uzun iş imiş, bitib-tükənməzmiş və sənənin fikrin yenə də uçurumun dibinə aparən sürəti üstələdi və sən yenə də dərd əlindən dəli olmuş o qarını gördün. Onun oğlunun adı nə idi? Sənənin institutunda işləyirdi, nə idi adı? Yadına gətirə bilmədin, amma həmin oğlanın sifəti gözlərinin qabağına gəldi, o oğlanın arıq, saralmış, xəstə sifətini də anasının sifəti kimi dəqiq, aydın gördün və tüklərini ürpəşdirən bir heyrət səni bürüdü: bu oğlan sənənin cavanlığına çox oxşayırdı, düzdü, sifəti başqa sifət idi, amma gözləri eyni gözlər idi, daha doğrusu bu gözlərin baxışı, ifadəsi eyni idi.

O oğlan sənənin institutunda, gərək ki, laborant işləyirdi, yoxsa mühasibatda işləyirdi? Yox, yox, laborant idi, hətta sən onun bir məqaləsini də oxuyub tərifləmişdin, son vaxtlar hər gün sənənin qəbulunda oturub gözləyirdi, bir dəfə qəbul da etdin onu. Sən həmin qəbulu da indi—neçə ildən sonra tam dəqiqliyi və aydınlığı ilə xatırladın, daha doğrusu yadına saldın ki, o oğlan sənənin qabağında oturmağa cürət etməyib, ayaq üstə dayanıb, əllərinin barmaqlarını sındıra-sındıra nə isə xahiş edirdi, sən onun nə xahiş etdiyini yadına gətirə bilmədin, amma onun xəstə və kədərli gözlərinin necə dolduğunu indi də açıq-aydın gördün və həmin dolmuş gözlər bu dəm qaranlıq içində sənə baxırdı. O, sənədən nə xahiş edirdi?—deyəsən ev məsələsi idi, hə, hə, ev məsələsi idi, sənənin institutun üçün ayrılmış mənzil növbə ilə ona düşürdü, on iki il həmin mənzili gözlədiyini dedi, dedi ki, yaşaya bilmir... Sən nə etdin?

Qaranlıq içində baxan o dolmuş gözlərin xəstə və kədərli işıltısı səni yandırırırdı, əridirdi, sən sürətlə uçurumun dibinə düşürdün və sən istəyirdin ki, həmin sürət səni o doluxsunmuş gözlərin baxışından uzaqlaşdırsın, amma o gözlər də sənənlə birlikdə uçurumun dibinə gedirdi. Sən daha təyyarədə olduğunu, qəzaya uğradığını yadından çıxarmışdın, nə komandirin sərnəşinlərə müraciətini eşitdin, nə yanından keçən stüardessalardan xəbərini aldı, nə də sərnəşinləri görürdün, eşidirdin, sənənin üçün yalnız

zülmət bir qaranlıq var idi və sən bilirdin ki, indicə hər şey bitəcək və istəyirdin ki, tez olsun, bitsin hər şey, daha dözə bilmirdin.

O səndən nə xahiş etdi?—axı nəyə xahiş etdi səndən, nə? Hə, ev məsələsi idi, anası, arvadı, iki uşağı—evləri yox idi və növbə onun növbəsi idi, bəs sən nə etdin? Sən kimə verdin mənzili? Yadına sal, yadına sal, kimə verdin? Kərimlinin qızına verdin, çünki Kərimlinin qızı təzəcə ərə getmişdi, çünki Kərimlinin qızını təzəcə işə götürmüşdün, çünki sən sənədlərini akademiya vermişdin, çünki Kərimli sənə səs verəcək adamlardan biri idi.

Sən yenə də bütün qüvvəni toplayıb yerindən qalxmaq istədin, özünü bu zülmət qaranlıqdan harasa bir yana atmaq istədin və o zaman bütün dəhşəti ilə hiss etdin ki, tərənə bilmirsən, sənin içində bir çəkisizlik var idi və sən yenə də o qarını gördün, o qarının sözlərini eşitdin: ay kimi doğdun, gün kim batdı, minəndə at bağı yardım, saydığına salam verdin, saymadığına yan çevirdin, düşməninə dirsək göstərdin, qəniminə qan uddurdun; altının bədov atına, çiyininin tüfənginə, tərkinin dolu xurcununa, ağzının kəsərli sözünə anan qurban, ay balal! Və sən ancaq indi, səni sonu görünməyən o uçuruma apararı bitməz-tükənməz sürət və zülmət qaranlıq içində bütün ağrısı ilə dərk etdin, gördün ki, sənın qəbul otağında ayaq üstündə dayanıb gözləri dolmuş o xəstə və kədərli oğlan anası üçün—o taxtasınəli qarı üçün necə çiyi tüfəngli, altı bədov atlı imiş, tərki necə dolu xurcunlu imiş. Katibə sənın yanına gəlib deyəndə ki, həmin xəstə oğlan ölüb, sən əvvəlcə bilmədin ki, söhbət kimdən gedir, sonra tanıdın, yadına düşdü ki, üç-dörd ay əvvəl nədən ötrüsə sənın yanına xahişə gəlmişdi, sonra sən beş-on dəqiqəlik vaxt ayırıb o oğlanın dəfn mərasimində iştirak etdin və o zaman hamı sənə minnətdarlıqla, heyranlıqla baxırdı, çünki sən kimsəsiz, tanınmaz-bilinməz, bədbəxt bir adamın dəfninə gəlmişdin, sənın gəlişin həmin dəfn mərasiminə yaraşır vermişdi. Bir-iki ay sonra katibən sənə dedi ki, ürəyindən vəfat etmiş həmin oğlanın üçüncü uşağı anadan olub, sən əvvəlcə yenə də söhbətin kimdən getdiyini xatırlaya bilmədin, sonra yadına düşdü və sən doğrudan da təəssüflə başını buladın. Nə idi o oğlanın adı? Nə idi? Hə, Zakir idi, tapdın, Zakir idi. Yox, Zakir o deyildi, Zakir başqası idi.

Saat 21.14. Hündürlük 6300 m. Sürət 760 km. Havanın dərəcəsi—26.

“Tu-154”-ün təyyarəçi kabinəsi.

KOMANDİR: Bakı! Bakı! 85 510. 85 510. Nasazlıq aradan qaldırılır. Nasazlıq aradan qaldırılır. Enməyi davam etdirirəm.

Zakir başqası idi və hər tərəfi basmış qaranlıq içindən çoxdan görmədiyən, heç vaxt yadına gətirmədiyən, heç vaxt haqlarında düşünmədiyən adamlar, müxtəlif sifətlər bir-bir sənın gözlərinin önündən ötməyə başladı və o sifətlər bir-birini əvəz etdikcə sənın fikrin də dəqiq və aydın işləyirdi: bax, kiminsə xətrinə aspiranturaya qəbul zamanı buna “iki” verdin, bunu işdən çıxardın, buna töhmət verdin, bunu otağından qovdun, bunu söydün, bunun əsərini saxladın, çünki özündən xoşun gəlmirdi, bunu qorxutdun, buna eşq elan

elədin, sonra da bədbəxt elədin və sürətlə bir-birini əvəz edən bu mumiya kimi sifətlərin arxasında insanlar dayanmışdı, talelər dayanmışdı, bütün bu insanların ailələri var idi, qayğıları var idi, sevinci, kədəri var idi və sənin bir töhmətin, bir söyüşün, bir dərkənarın taleləri həll edirdi. Bu dəfə sən həmin adamların heç vaxt görmədiyən analarını, arvadlarını, uşaqlarını gördün, daha doğrusu, bu görüş ayrı-ayrı anaların, arvadların, uşaqların sifəti deyildi, bir küll idi və bayaqkı çağa çıxırtısı əvəzinə indi sənin beynində bir uğultu var idi və sən həmin uğultu içində taxta sinəsi qançır-qançır olmuş o qarının səsini də eşidirdin. Sonra yenə müxtəlif sifətlər sənin gözlərinin qarşısında bir-birini əvəz etdi və onlar bir-birlərini elə sürətlə əvəz edirdi ki, sənin beynin ancaq bir-iki sözlə onları sənə tanıtməyə macal tapırdı: buna həmişə yaltaqlanırdın, buna indi yaltaqlanırsan, bundan qorxursan, bunu yalandan tərifləyirsən, buna həmişə hədiyyələr gətirirsən, buna həmişə bağlamalar göndərirsən və bu dəfə sən öz anan gözlərinin qabağına gəldi və bütün dəhşəti ilə sənin fikirindən keçdi ki, neçə illərdir birinci dəfə anan sən gözlərinin qabağına gəlir. Sən bərkdən qışqırdın, sən bildin ki, səsin çıxmadı, amma sən qışqırdın və sən tamam açıq-aşkar hiss etdin ki, uçurumun dibi çatır, indicə partlayış olacaq və hər şey qurtaracaq.

Saat 21.15. Hündürlük 4800 m. Sürət 690 km. Havanın dərəcəsi—17.

MÜHƏNDİS: Komandir, nasazlıq aradan qalxdı. Generatorları işə salmaq olar.

KOMANDİR: Bakı! Bakı! 85 510. Generatorları işə saldıq. Generatorları işə saldıq. İcazə verin hündürlüyü yığaq, uçuşa davam edək.

Əvvəlcə o partlayış şölələri az qaldı sən gözlərini yandırsın, sonra bir sükut çökdü, beynindəki uğultu yox oldu və sən əvvəlcə başa düşmədin ki, nə olub, sən öz ürəyinin döyüntüsünü eşitməyə başladın, ürəyin az qalırdı yerindən çıxsın və yalnız bu zaman sən başa düşdün ki, təyyarənin işıqları yanıb. Sən gözlərini yumdun, amma yenə də yumulu gözlərinin qabağında şölələr oynayırdı, sən iki əlinlə də tərdən tamam yaş olmuş saçlarını, sifərtini sildin, sonra gözlərini açdın və bu dəfə təyyarənin işıqlarını, illüminatorunu, öz əllərini, ayaqlarını aydın gördün və birdən-birə səni dəhşət basdı, sənə elə gəldi ki, saçların ağappaq ağarıb. Sən güclə başını çevirib kresloların arasından arxaya baxdın: həmin beş-altı yaşlı qız uşağı anasının qucağında idi və deyəsən ağladığı üçün gözləri yaş idi, qızarmışdı, amma indi o balaca qız yaşlı gözləri ilə gülümsəyirdi, sən də ona gülümsəmək istədin, amma dodaqların qaçmadı, sən gülümsəyə bilmədin, sonra sən o biri sənişinlərə baxdın, gizlin-gizlin baxdın, sən istəmirdin ki, onlar səni görsün, əslində sən qorxurdun ki, onlar səni görər.

Sənişinlərdən kimi hərətlə o birisinə nəsə deyirdi, kimi sevincindən gülürdü, kimi qollarını açıb dərinədən nəfəs alırdı və bu vaxt yanından ötən yaraşlıq stüardessa sənə baxdı, gülümsədi: “—Qorxmayın.”—dedi və sən çiyinlərini çəkmək, “—Nədən qorxacam?”—demək istədin, amma nə çiyinlərini çəkdi, nə də bir söz deyər bildin, çünki

sənin beynində dəhşətli bir yorğunluq var idi, sənin bütün bədənin yorulub əldən düşmüşdü, sən tamam heysiz idin.

Gözlərini yumub bircə anlıq da olsa yatmaq istədin, özünü unutmaq istədin, amma bir şey çıxmadı və sən beynindəki o dəhşətli yorğunluq içində bir müddət elə-beləcə oturdun; sonra illüminatorun şüşəsindən bayıra baxdın və birdən-birə sənə elə gəlirdi ki, bayaq aerodromda gördüyün o böyük təyyarə kölgəsi də indi sənin uçduğun təyyarə ilə bərabər uçur.

Sən çox yorulmuşdun, ona görə də bu barədə daha fikirləşmədin, amma bir müddət illüminatorun o tərəfində o böyük təyyarə kölgəsini də özünlə bərabər uçan hiss etdin.

Saat 21.18. Hündürlük 9000 m. Sürət 880 km. Havanın dərəcəsi—44.

Sən kreslonun kəmərinə açıb ayağa qalxdın və tualetə tərəf getdin. Sənə elə gəlirdi ki, hamı sənə baxır, arxadan bütün sərnişinlərin gözü sənə dikilib. Sənin tərdən yaşarmış köynəyin hələ qurumamışdı və yaş köynək sənin kürəyinə bir buz layı kimi yapışmışdı, bu yaş köynəkdə bir buz soyuğu var idi. Sən tualetə girdin, qapını bağladın və hələ də keçib getməmiş bir qorxu ilə güzgüyə baxdın, çünki hələ də sənə elə gəlirdi ki, saçların ağappaq ağarıb, amma sən güzgüdə yenə də həmişəki kimi zil qara saçlarını gördün, həmişəki sifətini gördün və sən güzgüdəki sifətin belə bir adiliyinə, belə bir həmişəkiliyinə heyrət etdin, bir müddət gözlərini bu qapqara saçlardan, bu sifətdən ayırmadın, sonra bütün gücünü toplayıb özünə zarafat eləmək istədin, “—Nə var, nə yox?”—soruşmaq istədin, amma soruşmadın, darağını çıxarıb saçlarını daradın, üzünü yudun, kağız dəsmalla qurulanıb tualetdən çıxdın, yenə də gəlib birinci sıranın birinci yerində oturdun.

Epiloq. Beş ildən sonra:

22 sentyabr, 1988-ci il. “Bakı—Kislovodsk” qatarı. “SV” kupesi.

Akademiyanın həqiqi üzvü, böyük Elmi Tədqiqat Birliyinin rəhbəri Mərdan Dadaşlı və bir sərnişin.

—Mən səni görən kimi tanıdım. Mərdan müəllim. Mənim üçün şərəfdir ki, sizinlə bir yerdə gedirəm.

—Çox sağ olun.

—Həqiqi sözümdür!

—Çox sağ olun.

—Yəqin istirahətə gedirsiniz?

—Hə.

—Mən təyyarəyə bilet almaq istəyirdim. Sonra fikrimi dəyişdim. Elə bil ürəyimə dammışdı ki, sizin kimi bir adamla yol yoldaşı olacağıq, bir kupədə gedəcəyik.

—Mən də birinci dəfədir ki, qatarla gedirəm. Arvad, uşaqlar, gəlinlər məcbur elədi, dedilər ki, neçə illərdir bir dəfə vaxt tapıb məzuniyyətə çıxmısan, qatarla istirahət edə-edə get. Amma hayf deyil təyyarə!.. Düzdü, bir dəfə, beş-altı il bundan qabaq yadımda deyil, harasa gedirdim, təyyarəmizdə işıqlar söndü.

—İşıq söndü? Siz gülürsünüz, Mərdan müəllim, amma mən təsəvvürümə gətirirəm ki, necə dəhşətli. Buna ürək davam eləməz...

—Siz ürəyi bir elə də davamsız bilməyin.

—Bəs sonra nə oldu?

—Nə olacaq? O saat düzəldilər, qurtardı. Təyyarədən yaxşısı yoxdu...

Veb direktor: Betti Bleyer
Mətni yığdı: Səkinə İsgəndərova
Yoxladı: Gülnar Aydəmirova
Veb üçün hazırladı: Aydan Nəcəfova
AZERİ.org-a qoyuldu: Yanvar, 2005